

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ

24.08.-24.09.2022

Зміст

Вступ	2
Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії.....	3
Рекомендації	13
Переміщення дітей в Україні та за кордон	14
Рекомендації	21
Дотримання права дітей на медичну допомогу	22
Рекомендації	28

Вступ

Сьомий місяць війни та деокупація значної частини Харківської області вкотре показали жахіття, які вчиняє російська армія на тимчасово окупованих територіях України: кілька масштабних захоронень, зокрема дітей; смерті від тортур та катувань; зруйноване житло та інфраструктура; заміновані дороги та ліси. На ще окупованих територіях ворог залякує населення, використовує дитячі установи для прикриття своїх позицій, втягує дітей у воєнні дії та пропаганду. Часто діє заборона на провезення гуманітарної допомоги з України й обстрілюється евакуаційний транспорт.

За 213 днів війни 391 дитина загинула, 773 дістали поранення різного ступеня тяжкості¹.

Пропонуємо до вашої уваги звіт, який коротко описує ключові події сьомого місяця війни, пов'язані зі становищем, проблемами й потребами дітей в Україні та за кордоном. Окремо в цьому звіті ми проаналізували ситуацію з дотриманням права дітей на медичну допомогу.

Методологія ґрунтується на аналізі статистики, даних з офіційних джерел та медіаматеріалів. Крім того, було проведено 14 інтерв'ю з громадськими активістами, волонтерами, медичними працівниками, психологами, батьками в окупації та на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також із сім'ями, які вимушені були переїхати до західних і центральних областей України та за кордон.

Доповідь підготовлено у співавторстві та за фінансової підтримки БФ «Голоси дітей».

¹ Ці цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях.
<https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-391-ditina-zaginula-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-13693>.

Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії

Станом на 10 вересня до оновленого переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить дев'ять областей: Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Сумська та Чернігівська. Загалом у переліку кількість громад збільшилася до 327².

Окупанти і далі порушують норми міжнародного гуманітарного права у війні з Україною: використовують заборонену зброю, обстрілюють і бомбардують житлові будинки, лікарні, школи та дитячі садочки, вбивають і травмують мирне населення. Нижче ми описуємо ситуацію на цих територіях і наводимо приклади воєнних злочинів росії проти українських дітей.

Станом на 23 вересня від початку повномасштабного вторгнення рф в Україну слідчі Національної поліції України зареєстрували понад 34 тис. кримінальних проваджень за фактом скоєння воєнних злочинів. Значну частину з них поліція зафіксувала під час відпрацювання звільнених від ворога територій Київської, Житомирської, Сумської та Чернігівської областей³.

3

За даними УВКПЛ ООН, із 24 лютого по 18 вересня **в Україні загинуло 5916 цивільних осіб**, зокрема 2306 чоловіків, 1582 жінки, **188 хлопчиків і 156 дівчаток**, **стать 35 дітей** і 1649 дорослих поки що не вдалося встановити. Серед 8616 поранених **259 хлопчиків і 187 дівчаток, стать 217 дітей** поки що не вдалося встановити. Причиною більшості зафіксованих випадків загибелі або поранення цивільних осіб було застосування зброї вибухової дії з великою зоною ураження, зокрема обстріли з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, а також ракетні й авіаційні удари⁴.

Використання заборонених засобів ведення війни

Російські військові вже не раз вдавалися і вдаються досі до використання заборонених видів зброї, обстрілюючи цивільну інфраструктуру багатьох населених пунктів України. Найчастіше використовуються касетні боєприпаси, рідше фосфорні бомби та термобарична зброя. Такі види озброєння призводять до значної кількості смертей і травмувань серед мирного населення.

² <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-i-tyh-shcho-v-otochenni>.

³ <https://www.npu.gov.ua/news/natspolitsiia-zavershuie-ekshumatsiiu-til-iz-mists-masovoho-pokhovannia-v-misti-izium-serhii-panteleiev>.

⁴ <https://www.ohchr.org/en/news/2022/09/ukraine-civilian-casualty-update-19-september-2022>.

31 серпня в Синельниківському районі Дніпропетровської області на касетному боєприпасі смертельно травмувався 17-річний хлопець⁵.

3 вересня окупанти обстріляли фосфорними бомбами село Безруки Харківської області. Знищено 16 будинків⁶.

Цього самого дня російські війська здійснили артилерійський обстріл із реактивних систем залпового вогню із застосуванням касетних боєприпасів села Висунськ Миколаївської області. Загинув восьмирічний хлопчик, ще троє дітей семи, дев'яти та одинадцяти років дістало поранення⁷.

8 вересня окупанти тричі обстріляли село Галицинівка Донецької області реактивною артилерією з касетними боєприпасами. Руйнувань зазнали п'ять приватних будинків, де загинули й були поранені мирні мешканці⁸.

21 вересня в Краматорську ворог поцілив касетними боєприпасами в підприємство, а в Часовому Яру в школу мистецтв⁹.

Обстріли, бомбардування цивільних об'єктів

Станом на 16 вересня російська федерація випустила по Україні понад 3,8 тис. ракет¹⁰. Більшість обстрілів здійснюється по цивільних об'єктах на всій території України. І саме вони призводять до найбільшої кількості жертв серед мирного населення.

26 серпня внаслідок обстрілу ворогом житлової інфраструктури Кам'янки Пологівського району Запорізької області загинуло двоє хлопчиків віком 8 років та рік і 8 місяців¹¹.

Дев'ятиповерхівка в місті Торезьку Донецької області після влучення російської ракети. Під завалами опинилися 19 людей, зокрема двоє дітей¹²

⁵ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-380-ditei-zaginuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=7cSwcOAB6d0>.

⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginuli-382-ditini>.

⁸ <https://www.npu.gov.ua/news/vorog-zastosuvav-zaboroneni-kasetni-boepripasi-politseyski-fiksuyut-naslidki-obstriliv-donechchini>.

⁹ https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/4998.

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=AmHkIXZ1tfk>.

¹¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-379-ditei-zaginuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

15 вересня внаслідок обстрілу села Осинове Харківської області дістали поранення двоє хлопчиків 12 та 13 років¹³.

16 вересня вночі окупанти завдали ракетного удару по Слобідському району Харкова. Ракета влучила у двір біля двоповерхового житлового будинку. Внаслідок цього сталося займання однієї з квартир та автівки, що стояла на підвір'ї. Четверо людей дістало поранення, серед них хлопчики 5 та 17 років¹⁴.

Внаслідок ворожих обстрілів і бомбардувань **зруйнована значна кількість не тільки житлових будинків, а й об'єктів цивільної інфраструктури**: шкіл, лікарень, парків, церков, спортивних і дитячих майданчиків.

Станом на 31 серпня завдано значних збитків спортивній інфраструктурі, частково або повністю зруйновано 113 спортивних об'єктів¹⁵.

За даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, з 24 лютого по 20 вересня 2022 року внаслідок збройного нападу росії були вщент розбиті або зазнали руйнувань різного ступеня щонайменше 270 релігійних споруд у 14 областях України. Зруйновано, зокрема, церкви, мечеті, синагоги, зали царства, освітні та адміністративні будівлі релігійних спільнот України¹⁶.

Станом на 24 вересня пошкоджено 2,5 тис. закладів освіти, з них 289 цілковито зруйновано¹⁷.

Дитяча гімназія в селі Таврійське Запорізької області після ракетного удару¹⁸

¹² https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/5015.

¹³ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginuli-384-ditini-3>.

¹⁴ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/vnoci-rosiiski-viiskovi-obstrilyali-dva-raioni-xarkova-sered-poranenix-diti-rozpocato-provadžennya>.

¹⁵ <https://www.kmu.gov.ua/news/vadym-huttsait-za-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rosiiski-viiska-chastkovo-abo-povnistiu-zruinuvaly-113-sportyvnykh-obiektiv>.

¹⁶ <https://mkip.gov.ua/news/7759.html>.

¹⁷ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-391-ditina-zaginula-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-13693>.

¹⁸ <https://t.me/starukhofficial/3775>.

13 вересня в Костянтинівці Донецької області одна з трьох випущених окупантами ракет вдарила по парку, внаслідок чого було поранено двох дітей¹⁹.

24 вересня в селищі Дворічна Куп'янського району внаслідок обстрілу рф був пошкоджений і зайнявся заклад освіти²⁰.

Також **окупанти руйнують комунальну інфраструктуру** цілих районів та великих міст.

11 серпня російська армія двома крилатими ракетами поцілила в об'єкти критичної інфраструктури під Харковом, унаслідок чого без світла залишилася низка областей: Харківська, Сумська, Полтавська, Дніпропетровська та частково Донецька²¹.

12 вересня через обстріли рф виведені з ладу об'єкти критичної інфраструктури, внаслідок чого в Харкові зникло світло й припинилося водопостачання²².

14 вересня війська рф випустили вісім крилатих ракет по Кривому Рогу на Дніпропетровщині. У деяких районах міста було призупинене водопостачання²³.

Окрім того, є численні свідчення **використання окупантами цивільних об'єктів як штабів військових та/або складів військової техніки й снарядів**. В умовах примушування дітей ходити до школи на тимчасово окупованих територіях і за потреби відвідувати медичні заклади це означає використання мирного населення як живого прикриття під час воєнних дій.

За інформацією Генштабу ЗСУ, у будівлі школи села Орлянське Запорізької області на першому поверсі проживає близько 70 окупантів, у той час як на другому поверсі навчаються діти, зокрема першокласники, а на підвір'ї школи розміщена військова техніка противника. Схожа ситуація в більшості шкіл та дитячих садочків Запорізької області²⁴.

6 вересня ЗСУ повідомили, що окупанти розмістили особовий склад і військову техніку в дитячих садочках (Верхній Рогачик), храмах московського патріархату (Червоний Маяк) у Херсонській області та використовують Свято-Троїцький храм у Малій Комишувасі Харківської області як польовий шпиталь²⁵.

¹⁹ <https://www.npu.gov.ua/news/sered-poranenikh-dvoe-ditey-politsiya-donechchini-zbirae-dokazi-na-mists-rosiyskikh-atak>.

²⁰ <https://kharkivoda.gov.ua/ru/news/117627>.

²¹ <https://t.me/kt20220224/1829>.

²² https://t.me/ihor_terekhov/495.

²³ <https://suspline.media/281776-raketnij-udar-po-krivomu-rogu-so-vidomo>.

²⁴ <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid0RzSoQU1WHKKweQF9dkNjiyEEWuiX4xtvHqtZmjEX6kHxM3wQihYt9Lvu78haVdPSL>.

²⁵ <https://tsn.ua/ukrayina/rosiyski-okupanti-hovayutsya-vid-zsu-v-ditsadkah-ta-hramah-2151280.html>.

Вбивства, поранення, жорстоке поводження та сексуальне насильство над дітьми

23 вересня **Незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні** заявила про виявлення доказів скоєння жорстоких злочинів російськими окупантами в Україні. Комісія з травня працювала над розслідуванням воєнних злочинів росіян у Київській, Харківській, Сумській і Чернігівській областях. Була виявлена велика кількість страт. Наразі Комісія розслідує такі смерті в 16 містах і селищах. Загальні елементи таких злочинів включають попереднє затримання жертв, а також видимі сліди страт на тілах, такі як зв'язані за спиною руки, вогнепальні поранення голови та перерізане горло. Постраждалі повідомляли про побиття, ураження електричним струмом, примусове роздягання та інші види порушень особистої недоторканності в таких ізоляторах. Комісія **задокументувала випадки, коли дітей ґвалтували, катували та незаконно ув'язнювали**. Вік жертв сексуального та гендерно зумовленого насильства коливався від 4 до 82 років. Діти також були вбиті та поранені внаслідок невибіркових нападів із використанням вибухової зброї. Комісія дійшла висновку, що неодноразові вибухи, злочини, вимушене переміщення та розлучення з родиною глибоко вплинули на благополуччя та психічне здоров'я дітей і дорослих²⁶.

Офіс Генерального прокурора України заявив, що станом на 19 вересня зареєстровано кілька десятків справ за фактом воєнних злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством. **П'ять справ стосуються дітей віком від 4 до 16 років, які стали жертвами сексуального насильства з боку російських військових**²⁷.

Ми намагаємося одягатися сіро, невиразно, намагаємося не виділятися. А дівчат мами часто вимащують зеленкою, малюють виразки і вавки, щоб відштовхнути орків, зберегти життя і здоров'я, уникнути насильства.

З інтерв'ю з батьками

Нові свідчення вбивств, поранень, катувань і жорстокого поводження були виявлені цього місяця після деокупації населених пунктів Харківської області. На цих територіях було знайдено **427 тіл загиблих і закатованих українців**. Серед ексгумованих тіл із місця масового поховання в Ізюмі 202 жінки, 189 чоловіків і **5 дітей**. 11 тіл такі понівечені, що встановити стать неможливо. **Більшість знайдених тіл мають ознаки насильницької смерті**. Також було виявлено 18 місць у Куп'янську, Ізюмі, Балаклії, Вовчанську, селах

²⁶ <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/09/update-chair-independent-international-commission-inquiry-ukraine-51st-session>.

²⁷ https://lb.ua/news/2022/09/19/529761_andriy_kostin_rosiya_vikoristaie.html.

Козача Лопань, Шевченкове, Огірці, де окупанти незаконно утримували й катували місцевих мешканців²⁸.

8

Ексгумація тіл із масового поховання в Ізюмі Харківської області після деокупації²⁹

Триває розслідування і на раніше деокупованих територіях України.

31 серпня до суду скеровано обвинувальний акт стосовно військовослужбовця збройних сил рф, який у березні цього року вчиняв фізичне та психологічне насильство проти сім'ї, яка проживає в одному із сіл Чернігівської області. Зайшовши до будинку потерпілих, **обвинувачений погрожував вбити чоловіка та його малолітнього сина**, тримаючи їх на прицілі автомата і намагаючись запобігти їх можливому опору, у той час як інший наразі ще не встановлений військовий рф **намагався вчинити сексуальне насильство над 15-річною падчеркою** господаря будинку. Його злочинні дії вдалося припинити матері дівчини³⁰.

20 вересня до суду надійшла справа трьох російських військовослужбовців, які під час окупації села Ягідне жорстоко поводитися із цивільними особами. Зі зброєю в руках військові рф насильно вдиралися до будинків мирних мешканців і автоматними чергами **хаотично стріляли по приміщеннях, у яких переховувалися люди з дітьми**. Виводили місцевих

²⁸ <https://www.npu.gov.ua/news/natspolitsiia-zavershuie-ekshumatsiiu-til-iz-mists-masovoho-pokhovannia-v-misti-izium-serhii-panteleiev>.

²⁹ <https://t.me/synergubov/4304>.

³⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/nasilstvo-nad-simjeyu-v-odnomu-z-sil-chernigivshhini-suditimut-cergovogo-viiskovoslužbovcya-rf>.

мешканців на вулицю при мінусовій температурі й, погрожуючи розстрілами, **змушували роздягатися в присутності жінок і дітей**. Виявляючи надмірну жорстокість, безпричинно **вчиняли фізичне насильство над потерпілими**, завдаючи побоїв автоматичною зброєю. Незаконно утримували місцевих мешканців три дні в погребі, обмеживши їм доступ до води, їжі та свіжого повітря³¹.

Викрадення та примусова депортація дітей

За офіційними даними, станом на 24 вересня 235 дітей вважаються зниклими, 7820 депортовані на територію рф³². Із депортованих 2161 дитина позбавлена батьківського піклування³³. Точну кількість постраждалих дітей встановити неможливо через активні бойові дії та тимчасову окупацію частини території України. За даними відкритих джерел, озвученими росією, депортованих дітей значно більше — 685 тис.³⁴

За різними оцінками, зокрема й уряду рф, російська влада вже допитала, затримала та примусово депортувала від 900 тис. до 1,6 млн громадян України до росії, часто до віддалених регіонів Далекого Сходу. На фільтрацію віддали тисячі дітей, причому частину розлучили з їхніми сім'ями або забрали з дитячих будинків і віддали на всиновлення в росію. За даними Сполучених Штатів, лише протягом липня з окупованих районів України до рф було вивезено понад 1,8 тис. дітей³⁵.

Повернути в Україну станом на 24 вересня вдалося лише 55+ депортованих дітей³⁶.

При цьому не припиняється **практика незаконного всиновлення депортованих українських дітей російськими сім'ями**.

20 вересня стало відомо про вивезення 135 дітей до москви з Донецької області літаком міноборони росії. Викраденим дітям мають намір дати громадянство та розселити їх по російських сім'ях в Астраханській, Воронежській, Курській, Московській, Мурманській, Нижегородській, Омській, Пензенській, Ростовській, Рязанській, Самарській, Челябінській областях³⁷.

³¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/suditimut-tryox-viiskovix-rf-yaki-zorstoko-povodilisya-z-civilnimi-pid-cas-okupaciyi-sela-yagidnogo-na-cernigivshini>.

³² <https://childrenofwar.gov.ua>.

³³ Станом на 1 вересня. <https://suspilne.media/283673-rf-nezakonno-vivezla-z-ukraini-ponad-dvi-tisaci-ditej-veresuk>.

³⁴ <https://childrenofwar.gov.ua>.

³⁵ <https://ua.usembassy.gov/uk/remarks-by-ambassador-linda-thomas-greenfield-at-a-un-security-council-meeting-on-russias-filtration-operations>.

³⁶ <https://childrenofwar.gov.ua>.

³⁷ <https://t.me/andriyshTime/2992>.

У вересні російська влада публічно визнала, що вивезла та влаштувала в російські сім'ї 300 дітей із Донецької області, й заявила про плани всиновлення ще 10 дітей із Луганської області³⁸.

Також **відомі випадки викрадення/ув'язнення дітей** російськими військовими на тимчасово окупованих територіях. Мета таких викрадень різна: залякування, спроба нав'язати окупаційний режим, збір розвідувальних даних, тиск на родичів жертв з інших причин.

28 серпня окупанти викрали з дому 16-річного підлітка з окупованого Василівського району Запорізької області³⁹.

15 вересня прикордонники звільнили п'ятьох підлітків, яких окупанти утримували в підвалі на Харківщині. Як виявилось, четверо дівчат і хлопець перебували в неволі сім днів. Росіяни проводили з ними фільтраційні заходи, після чого зачинили в підвалі⁴⁰.

Окрім того, **батьків на тимчасово окупованих територіях залякують відбиранням дітей і позбавленням батьківських прав**, якщо ті не почнуть ходити до дитячого садочка чи школи. Зокрема, 29 серпня 2022 року в ході проведення евакуаційних заходів стало відомо про такі дії псевдовлади на окупованій території Харківської області⁴¹.

Вербування й участь дітей у війні та пропаганді

За даними ГУР Міноборони України, окупанти з терористичної організації «ЛНР» мобілізують до своїх лав неповнолітніх 15-річних хлопців⁴².

За інформацією СБУ, російські війська планують залучати неповнолітніх громадян до участі у фейковому референдумі на тимчасово окупованій території Донеччини. Згідно з отриманими матеріалами керівники окупаційної адміністрації планують задіяти в псевдоголосуванні місцевих мешканців віком від 13 до 17 років. Щоб посилити контроль за явкою, неповнолітніх мають супроводжувати до «виборчих дільниць» їхні батьки, опікуни або представники дитячих будинків⁴³.

Продовжується діяльність російських військово-патріотичних організацій («Юнармія», «Молода гвардія» тощо), які займаються активною пропагандою окупаційної влади та регулярно проводять військові навчання для українських дітей: як збирати та розбирати автомат, як знімати розтяжки, як складати парашут, що таке тактичний бій тощо.

³⁸ <https://www.0629.com.ua/news/3464575/rosia-oficijno-viznala-so-vkrala-vze-300-ditej-na-doneccini-video>.

³⁹ <https://tvmtm.online/na-zaporizhzi-okupanty-vykraly-pidlitka>.

⁴⁰ <https://t.me/DPSUkr/6305>.

⁴¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/na-okupovanii-teritoriyi-xarkivshhini-psevdovlada-zmusuje-batkiv-viddavati-ditei-v-skoli-pogrozuyuci-yix-vilucenniyam-iz-simej-rozpocato-provazhennya>

⁴² <https://t.me/DIUkraine/1384>.

⁴³ <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-plany-okupantiv-shchodo-zaluchennia-ditei-do-holosuvannia-na-psevdoreferendumi-tak-zvanoj-dnr-video>.

Збирають дітей вони постійно, причому це можуть бути діти і десяти, і дев'яти років. Вони вчаться марширувати, надавати першу медичну допомогу пораненим і таке інше. Я не знаю, навіщо то батькам, але дітей 10–15 років вони знаходять для участі в таких заходах. Бачив кілька разів, що знімали якісь ролики, як вони змагаються або співають «Катюшу».

Із інтерв'ю з волонтером

Школи та дитячі садочки також використовуються як майданчики для пропаганди вступу тимчасово окупованих територій України до російської федерації та паплюження нашої історії.

Відмова в доступі до гуманітарної допомоги

Не припиняються спроби **створити на тимчасово окупованих територіях і територіях, де ведуться активні бойові дії, гуманітарну кризу та голод.**

31 серпня російські загарбники обстріляли молочно-товарну ферму в Запорізькій області. Внаслідок ворожих дій постраждали дві людини. Також загинуло близько тисячі голів великої рогатої худоби⁴⁴.

3 вересня окупанти обстріляли промислові об'єкти та склади з гуманітарною допомогою в Краматорську⁴⁵.

6 вересня російські війська обстріляли околиці села Явкіне Баштанської громади Миколаївської області. Влучили в склад із зерном фермерського господарства, внаслідок чого виникла пожежа⁴⁶.

Окупанти також **штучно знецінюють гривню**, через що найнеобхідніші товари та харчі мають непідйомні ціни для більшості населення окупованої території України.

Так, за даними Луганської ОВА, гривню можна обміняти на 1,25 руб. Порівняно з неокупованими територіями України ціни на картоплю, птицю та свинину більш ніж удвічі вищі⁴⁷.

У Херсонській області маємо величезні проблеми із засобами гігієни. Окупанти завезли у свої супермаркети якісь засоби, але вони дуже дорогі. Невеличка упаковка памперсів — 800 грн, брусок мила — 120 грн, звичайний шампунь — 500 грн. Дешевого товару немає. Можливо, невигідно завозити з росії. Ця проблема і для дітей дуже актуальна. У дітей воші, вони не купуються, їм нічим помити голови.

Із інтерв'ю з волонтером

⁴⁴ <https://t.me/starukhofficial/3659>.

⁴⁵ https://t.me/kramatorsk_rada/5850.

⁴⁶ <https://t.me/mykolaivskaODA/2473>.

⁴⁷ <https://t.me/luhanskaVTSA/5862>.

Окупанти блокують багато гуманітарних вантажів з України. Свою гуманітарну допомогу мешканцям вони також майже не надають. У найкращому разі це прострочені харчі поганої якості. Люди не можуть отримати ліки, соціально вразливі категорії громадян залишаються майже без підтримки.

Також **пошкоджено багато об'єктів критично важливої інфраструктури**. У значної частини громад Донецької, Луганської, Харківської, Миколаївської, Запорізької, Сумської областей є перебої або немає доступу до комунальних послуг. У деяких районах аварійно-відновлювальні роботи ускладнені або унеможливлені через активізацію бойових дій, виконання робіт із розмінування та нові пошкодження в електромережах. Станом на 24 вересня в Україні через пошкодження внаслідок бойових дій без струму залишаються 1289 населених пунктів і загалом близько 734 тис. споживачів. Зокрема, у Донецькій області — 375,7 тис., Харківській — 149,7 тис., Луганській — 128,2 тис., Миколаївській — 30,4 тис. Без газопостачання лишилося 597 тис. абонентів, з них близько 357 тис. у Донецькій області⁴⁸. З похолоданням проживати в цих населених пунктах буде вкрай важко.

Ми вирішили виїхати, коли вдарили по ТЕЦ. Мені прийшло розуміння, що з дітьми я тут просто не перезимую, ми замерзнемо. Їжу то ще можна знайти, город свій є, працюю віддалено. Але якщо не буде тепла, не буде електрики, то я не знаю, як опалювати квартиру.

Із інтерв'ю з батьками

На тимчасово окупованих територіях України зберігається також **значний ризик підірватися на мінах і залишках снарядів**. Окупаційна влада роботи з розмінування цих територій майже не проводить.

23 вересня в Маріуполі Донецької області через детонацію снаряда сталася пожежа в одній із місцевих шкіл. За інформацією Маріупольської міської ради, це трапилося, коли туди полізли діти. **У результаті діти були поранені, їхній стан невідомий**⁴⁹.

Також небезпеку, зокрема для дітей, становить слабка правоохоронна система на тимчасово окупованих територіях України. Через збіднення населення, безробіття та підвищення цін зростає побутова злочинність, яку майже ніхто не розслідує та не фіксує. Злочинні дії російських військових — вимагання грошей, відбирання харчів та цінних речей на блокпостах, сексуальне насильство, побиття мирних мешканців — псевдовлада більшості окупованих районів узагалі ігнорує.

⁴⁸ <https://www.mev.gov.ua/statystychna-informatsiya/robota-enerhosystemy-ukrayiny-na-24-veresnya-2022-roku>.

⁴⁹ <https://t.me/mariupolrada/11127>.

Рекомендації

- Постійно підтримувати зв'язок з окупованими територіями всіма можливими способами і засобами. Місцева влада, державні заклади та установи мають знати режим своєї роботи, повноваження та порядок дій у різних ситуаціях. Це допомагає зберігати спокій та довіру населення до рішень держави.
- Ознайомлювати населення окупованих територій із правилами безпеки, дотримання яких допоможе запобігти знущанням і вбивствам, мобілізації до армії окупанта, а також із правилами мінної безпеки. Постійно нагадувати про важливість дотримання дітьми правил безпечної поведінки під час повітряної тривоги в бомбосховищах і вдома. Батьки повинні максимально обмежувати перебування дітей у місцях, де є загроза дістати поранення або травми. Це стосується також заборони відвідувати лісосмуги, пляжі та річки, які можуть бути заміновані.
- Сприяти організації гуманітарних коридорів і доставці гуманітарної допомоги на окуповані території України, території, на яких ведуться активні бойові дії та які потерпають від гуманітарної катастрофи, формувати запаси харчів, води та медикаментів на територіях, де є значний ризик російської окупації.
- Сприяти фіксації всіх скоєних російськими військовими злочинів: вбивств, каліцтв, жорстокого поводження. Невід'ємною складовою цього процесу є формування довіри та донесення до громадян необхідності звертатися до правоохоронних органів із заявами й доказами скоєних злочинів, зокрема через інтернет і телефонний зв'язок.
- Збільшити зусилля щодо фіксації злочинів сексуального характеру, зокрема проти дітей. Більшість із них залишаються латентними і вкрай мало фіксуються правоохоронними органами.
- Максимально використовувати міжнародні канали для моніторингу стану дітей, які були депортовані до росії, документувати скоєні проти них злочини. Сприяти більшому залученню міжнародних організацій та волонтерських спільнот до процесу повернення додому українських дітей.
- Проводити інформаційно-роз'яснювальні розмови з дітьми щодо правил безпеки в інтернеті та наявних схем вербування/втягування підлітків у війну (передача розвідувальних даних, участь в агітації тощо).
- Проводити інформаційні кампанії з профілактики епідемії коронавірусу на всій території України, особливо там, де складно забезпечити належний рівень медичної допомоги.
- Сприяти забезпеченню в Україні достатньої кількості необхідних для профілактики та боротьби з епідемією коронавірусу медичних засобів і ліків (масок, кисню, тест-систем, вакцин тощо).

Переміщення дітей в Україні та за кордон

На 21 вересня загальна кількість внутрішньо переміщених осіб становить близько 7 млн⁵⁰, більшість із них жінки та діти. Згідно з останньою доповіддю МОМ про тенденції переміщення від 15 вересня найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб на Дніпропетровщині, Київщині та Харківщині: у кожній із цих областей зареєстровано понад 300 тис. переселенців. Більшість із них виїхали з Донеччини, Луганщини та Харківщини. Крім того, у деяких західних областях, зокрема Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській, кількість зареєстрованих ВПО зменшилася⁵¹.

Україна готується до того, що **кількість переміщених українців зростатиме**. Це пов'язано з продовженням активних бойових дій на Сході та Півдні країни, обстрілами комунальної інфраструктури і, як наслідок, відсутністю тепла, води та електропостачання в багатьох населених пунктах.

Також зберігається **небезпека ядерного тероризму з боку росії**. 4 березня 2022 року окупанти захопили Енергодар і Запорізьку АЕС⁵². 6 вересня Міжнародне агентство з атомної енергії оприлюднило звіт про радіаційну безпеку в Україні та результати візиту на ЗАЕС. Члени місії підтвердили, що росія розмістила там «військовий персонал, транспортні засоби та обладнання», і закликали негайно припинити будь-які обстріли станції. Незважаючи на це, російські війська і далі обстрілюють як ЗАЕС, так і інші атомні електростанції. Крім того, російська влада вже не раз погрожувала застосувати ядерну зброю на території України.

19 вересня окупанти здійснили ракетний обстріл промислової зони Південноукраїнської атомної електростанції. Потужний вибух стався лише за 300 м від її реакторів. Ударною хвилею пошкоджено будівлі ПАЕС.

21 вересня внаслідок чергового обстрілу російськими військами Запорізької АЕС було пошкоджено обладнання зв'язку енергоблоку № 6 із відкритим розподільчим пристроєм.

Виїзд з окупованих територій зберігає всі наявні ризики для сімей із дітьми. **Гуманітарні та евакуаційні шляхи періодично обстрілюються** російськими військовими. Також є **ризик натрапити на міни та розтяжки**.

10 вересня окупанти обстріляли евакуаційний маршрут на Донеччині. Снаряд вдарив позаду евакуаційного авто — у місце, звідки хвилину тому поліція забрала мешканців Вугледара. Обійшлося без жертв⁵³.

⁵⁰ <https://displacement.iom.int/ukraine>.

⁵¹ <https://reliefweb.int/report/ukraine/iom-ukraine-area-baseline-report-round-11-internal-displacement-figures-recorded-oblast-and-raion-level-reporting-period-22-august-2-september-published-15-september-2022>.

⁵² https://t.me/energoatom_ua/8698.

⁵³ <https://www.npu.gov.ua/news/politseyskim-vdalosya-vivezti-shche-dekilka-lyudey-z-vugledara-rosiya-be-po-marshrutu-evakuatsii>.

16 вересня неподалік пункту пропуску російських військових у тимчасово окупованій Василівці Запорізької області при спробі виїзду на міні підірвався цивільний автомобіль⁵⁴.

Окрім обстрілів значним ризиком для життя, здоров'я та свободи переміщення є **проходження фільтраційних таборів**. Загалом від 24 лютого встановлено 50 місць незаконного утримання українців російськими військовими, зокрема ті, що використовуються як фільтраційні табори⁵⁵. Батьків і дітей розлучають під час допитів. **Дітей допитують, оглядають без дозволу й часто не в присутності батьків або опікунів**. Під час фільтрації перевіряються телефони на наявність зв'язків із правоохоронними органами та ЗСУ. Також окупанти шукають свідчення проукраїнської позиції серед мешканців тимчасово окупованих територій.

Під Василівкою стояли по кілька днів під сонцем. До Запоріжжя наче недалеко — 300 км, але там можна простояти і сім днів без води, туалету й під обстрілами. На останніх блокпостах обов'язкова присутність ФСБ. Телефони, ноутбуки перевіряють через спеціальну програму, яка зчитує видалену інформацію. Якщо в телефонній книжці є хоча б хтось із правоохоронних органів, буде тривалий допит, а можливо, й ув'язнення людини. Запускають на фільтрацію по 10 машин. Змушують виймати з машини все. Можуть конфіскувати все, що хочуть. Можуть ноутбук забрати.

З інтерв'ю з волонтером

15

Підлітків 100% допитують за всіма пунктами, що й дорослих. Кого ти знаєш з «Азова»? Хто такий Бандера? Як ти ставишся до Бандери? Чи знаєш ти гімн росії? Батьки готують дітей, придумують легенду. Окупанти ще люблять влаштовувати перехресні допити: що сказали батьки, а що сказала дитина. Якщо щось не збігається, когось із батьків можуть протримати на фільтрації ще довше або мобілізувати, наприклад.

З інтерв'ю з громадським активістом

Тривалі фільтраційні заходи дуже сповільнюють виїзд на неокуповані території України. Також росіяни навмисно створюють черги на блокпостах, пропускаючи лише певну кількість машин за добу. Через це виїзд може тривати до тижня. Люди вимушені запасатися великою кількістю питної та технічної води, їжею, медикаментами, а з настанням холодів ще й теплими речами, щоб можна було провести в машині кілька діб. Вздовж евакуаційних шляхів на тимчасово окупованих територіях не створено жодних умов для задоволення гігієнічних потреб, немає укриття від сонця, дощу та холоду. Особливо важко стояти в таких чергах батькам із немовлятами, вагітним жінкам і хворим людям. Нерідко окупанти на блокпостах можуть відібрати воду, харчі або цінні речі, вимагають гроші за можливість виїзду.

⁵⁴ <https://t.me/andriyshTime/2961>.

⁵⁵ https://lb.ua/news/2022/09/19/529761_andriy_kostin_rosiya_vikoristaie.html.

Менш як за три дні переїхати неможливо. Наявність дитини в машині або вагітної особливо не впливає на швидкість евакуації, навіть якщо це хвора дитина, яка потребує медичної допомоги. Їм байдуже. Волонтерів там майже немає — неможливо привезти туди людям воду або їжу, це все блокується.

Із інтерв'ю з волонтером

Слід також зазначити, що перед початком так званих референдумів російські війська тимчасово заблокували виїзди на більшості евакуаційних шляхів.

У нас із міста виїхати не можна, заборонено. Мабуть, хочуть, щоб для видимості було більше людей, які голосують на «референдумі». Ходять по квартирах, але ми їм не відчиняємо, це озброєні люди. А взагалі цирк — приїхали з колонками, кричали всім виходити.

Із інтерв'ю з батьками

Евакуація сімей із дітьми з Донецької області ювенальними поліцейськими у співпраці з Донецькою ОВА та волонтерами⁵⁶

Виїхати з окупованих територій та територій, де ведуться активні бойові дії, допомагають органи місцевої влади, поліція, ДСНС, громадські організації та волонтери. Серед останніх активно задіяні в евакуації «Допомагаємо виїхати», HelpPeople, «Проліска», «Восток-SOS» та ін.

⁵⁶ <https://www.npu.gov.ua/news/operatsiya-z-poryatunku-ditey-politseyski-donechchini-evakuyovali-6500-khlopchikiv-i-divchat>.

За даними Мінреінтеграції, за останній місяць з особливо небезпечних регіонів і тимчасово окупованих територій вдалося евакуювати понад 80 тис. українців. Зокрема, у межах обов'язкової евакуації з Донеччини виїхало більш як 17 тис. наших співвітчизників, з них приблизно 3 тис. дітей. З особливо небезпечних районів Херсонської області евакуювалося понад 24 тис. осіб, Харківської — більш як 5 тис., Запорізької — понад 30 тис.⁵⁷

Станом на 23 вересня від початку активних дій на Сході України було звільнено близько 9 тис. кв. км території⁵⁸. **Після деокупації значної частини Харківської області люди поступово повертаються додому.** Такий переїзд наразі несе в собі більше ризиків, ніж переваг, особливо для сімей із дітьми. Зберігається значна **загроза підірватися на російських мінах** або нездетонованих боєприпасах.

18 вересня на мінах підірвалося шестеро мирних мешканців Харківської області. Двоє підірвалося на авто в Дергачівському районі, ще двоє — в Ізюмському, двоє — у Чугуївському. Усі вони госпіталізовані з пораненнями⁵⁹.

22 вересня до чергової частини Чугуївського РУП надійшло кілька повідомлень про те, що восьмеро мешканців Чугуївського району підірвалося на мінах, які окупанти залишили після себе⁶⁰.

Забруднення вибухонебезпечними предметами Харківської області — близько 12 тис. кв. км. При цьому інтенсивність замінування набагато вища, ніж була на Київщині. Велика кількість протипіхотних мін буквально розсипана вздовж доріг⁶¹.

Загалом від початку широкомасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України знешкоджено 208 838 вибухонебезпечних предметів та 1667 кг вибухової речовини, зокрема 2111 авіаційних бомб. Обстежено територію площею 71 273 га⁶².

Окрім того, у багатьох населених пунктах Харківської області **значно пошкоджена цивільна та комунальна інфраструктура.** Немає можливості своєчасно отримати медичні послуги, соціальну допомогу, реабілітацію. Потрібно посилити інформування населення про мінну небезпеку й закликати повертатися на деокуповані території лише після офіційних повідомлень про це місцевої влади.

⁵⁷ <https://minre.gov.ua/news/tempy-evakuaciyi-z-nebezpechnyh-regioniv-i-tot-zalyshayutsya-vysokymy>.

⁵⁸ https://t.me/V_Zelenskiy_official/3376.

⁵⁹ <https://t.me/synegubov/4269>.

⁶⁰ <https://www.facebook.com/police.kharkov/photos/a.286145168150121/5438747336223186>

⁶¹ <https://dsns.gov.ua/uk/news/ostanni-novini/blizko-12-tisyac-kvadratnix-kilometriv-na-xarkivshhini-potrebuyut-rozminuvannya-dorogi-vsipani-protipixotnimi-minami>.

⁶² <https://dsns.gov.ua/uk/news/nadzvicaini-podiyi/operativna-informaciya-shhodo-vikonannya-pirotexnicnimi-pidrozdilami-dsns-zavdan-za-priznacenniyam-stanom-na-ranok-24-veresnya-2022-roku>.

Місто Ізюм Харківської області, 17 вересня⁶³

Для підтримки внутрішньо переміщених осіб, які виїжджають із найбільш постраждалих міст та областей, відкриваються окремі гуманітарні хаби. Окрім отримання інформації та натуральної допомоги ВПО можуть скористатися там різними видами послуг: юридичними, медичними, психологічними, послугами з працевлаштування тощо залежно від можливостей конкретного хабу.

5 вересня в Івано-Франківську відкрився хаб «Я – Херсон» для підтримки переселенців з Херсонської області⁶⁴.

8 вересня в Черкасах відкрився центр підтримки переселенців «Я – Маріуполь». Черкаський центр став 12-м в Україні, який відкрили для ВПО з Маріуполя⁶⁵.

15 вересня у Вінниці відкрився хаб для надання допомоги переселенцям із Луганської області⁶⁶.

Незважаючи на підтримку громад, які приймають переселенців, **ситуація з пошуком прийнятного житла та роботи залишається складною**. За даними останнього дослідження МОМ, із наближенням зими житлові умови ВПО викликають дедалі більше занепокоєння. 22% переміщених осіб зазначили, що їхнє помешкання непристосоване до зимових реалій. Понад третина опитаних не має можливості переїхати до прийнятного житла через

⁶³ <https://www.objectiv.tv/objectively/2022/09/17/zhizn-v-unichtozhenom-gorode-fotoreportazh-iz-goroda-izyum>.

⁶⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3564918-v-ivanofrankivsku-vidkrili-hab-aherson.html>.

⁶⁵ <http://chmr.gov.ua/ua/newsread.php?view=21654&s=1&s1=17>.

⁶⁶ <https://www.facebook.com/1depinformcom/posts/pfbid0PRGoCKqNvNZdnTvvgtopB6ckh4xFiaJ1Six3hAVTPzfqYqooRhH5WkGRZgfV9nDSI>.

брак коштів. 90% ВПО, які проживають у неналежних умовах і планують орендувати на зимовий період нове помешкання, зазначили, що не мають на це достатньо коштів. 44% ВПО віком 18–64 роки зазначили, що не отримують доходу. Як основне джерело особистого доходу після переміщення зі звичного місця проживання 33% респондентів вказали заробітну плату, 24% — щомісячну фінансову допомогу ВПО⁶⁷.

Що стосується виїзду за кордон, то на 24 вересня кількість українських біженців, за оцінками УВКБ ООН, становила 7,5 млн осіб. **4 млн 177 тис. осіб дістали тимчасовий захист у країнах Європи.** Найбільше біженців з України зі статусом тимчасового захисту в Польщі — 1,4 млн. Далі йдуть Німеччина та Чехія — відповідно 709 тис. і 438 тис. Багато українців дістало тимчасовий захист також в Італії (157 тис.), Іспанії (144 тис.), Болгарії (135 тис.), Великій Британії (129 тис.), Франції (105 тис.), Словаччині (95 тис.), Австрії (82 тис.), Нідерландах (76 тис.). Серед країн, які прийняли значну кількість українців, також необхідно згадати Туреччину (145 тис.), Молдову (92 тис.)⁶⁸, США (понад 100 тис.)⁶⁹ і Канаду (майже 70 тис.)⁷⁰. Кордон із росією перетнуло понад 2,7 млн українців. Дані про будь-який статус цих людей відсутні⁷¹.

Водночас близько **5 млн українців уже повернулося додому з-за кордону**⁷². За даними останнього дослідження Центру Разумкова, 36% українських біженців висловлюють намір повернутися після того, як переконаються, що там, де вони жили, безпечно, 35% — відразу після того, як закінчиться війна, 13% — через рік або через кілька років після закінчення війни, 7% — після того, як відновить роботу підприємство, на якому вони працювали, або коли будуть упевнені, що знайдуть іншу роботу в себе вдома, 11% планують повернутися найближчим часом, а 7% узагалі не планують повертатися в Україну⁷³.

Європейський Союз і далі підтримує українців, які виїхали з України через війну. 14 вересня стало відомо, що про плани скасувати платний

⁶⁷ Опитування проводилося із 17 по 23 серпня 2022 року з використанням методу CATI. Вибірка — 2001 респондент віком від 18 років.

<https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true>.

⁶⁸https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

⁶⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=yQBcJ6Z6XKQ>.

⁷⁰ <https://ukrnews.ca/kanada-vydala-ukraintsiyam-vzhe-mayzhe-240-tysiach-viz-za-prohramoiu-cuaet>.

⁷¹ https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

⁷² <https://twitter.com/vonderleyen/status/1570420184531214338>.

⁷³ Результати онлайн-опитування українців віком від 18 років, які після початку повномасштабної війни виїхали з України. Опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 20 липня по 25 серпня 2022 року. Респонденти відбиралися методом снігової кулі та через оголошення про участь в опитуванні у Facebook-групах, що об'єднують українську спільноту та біженців у різних країнах (методом self-selected sample). Було опитано 511 біженців у 30 країнах.

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.

роумінг для України⁷⁴. Загалом підтримка українців за кордоном змінюється відповідно до зміни цілей — від гуманітарного реагування на потреби біженців до поступової інтеграції українців в країни, які приймають. У багатьох країнах розширюють програми допомоги з працевлаштування та вивчення мови, відкривають українські класи в навчальних закладах для дітей, вводять посади перекладачів в органи місцевої влади. Водночас багато де обмежили безплатне користування громадським транспортом, зменшили выдачу продуктів та побутових речей, деякі послуги стали частково або повністю платними. На сьогодні можливості деяких країн уже значно вичерпалися через значну кількість прийнятих українців.

Так, у Німеччині в 12 з 16 федеральних земель оголошено про припинення прийому нових біженців через брак ресурсів для їх розміщення⁷⁵.

У Великій Британії для переселенців з України, які пробули в країні понад шість місяців, припиняє діяти урядова програма «Будинки для українців», що передбачає виплату британцям, які прийняли біженців, 350 фунтів щомісяця. 15–21 тис. українців можуть втратити тимчасовий притулок до зими⁷⁶.

3 вересня мерія Праги скасувала доплати власникам житла, які розміщують українських біженців⁷⁷.

Українці за кордоном і надалі намагаються налагодити своє життя. Проте питання пошуку відповідного житла та роботи стоїть для них не менш гостро, ніж для внутрішньо переміщених українців.

За даними останнього опитування Центру Разумкова, 59,5% біженців зазначили, що їм вистачає грошей лише на харчування та придбання необхідних недорогих речей, ще 12% відповіли, що ледве зводять кінці з кінцями, грошей бракує навіть на харчі, 21% — що загалом на життя вистачає, 5,5% — що живуть забезпечено, 1% — що можуть собі дозволити купити практично все, що вони хочуть. 42% респондентів серед проблем, які їх турбують під час перебування за кордоном, назвали труднощі з працевлаштуванням, 32% — труднощі з винаймом житла, 21,5% — відсутність житла, 15% — некомфортне житло.

⁷⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3571189-evrosouz-skasovue-platnij-rouming-dla-ukraini.html>.

⁷⁵ <https://themunicheye.com/twelve-federal-states-stop-initial-admission-of-protection-seekers-5018>.

⁷⁶ <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/28/50000-ukrainian-refugees-in-uk-facing-homelessness-disaster-next-year-homes-for-ukraine>.

⁷⁷ <https://ruski.radio.cz/meriya-pragi-prekratit-subsidirovat-vladelcev-zhilya-razmestivshih-ukrainskih-8759604>.

Рекомендації

- Продовжувати інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо своєчасної евакуації сімей із дітьми з територій, які тимчасово окуповані, піддаються регулярним обстрілам або на яких існує значна небезпека початку активних бойових дій. При цьому важливо уникати залякувань кримінальною відповідальністю за дії, вчинені в тимчасовій окупації здебільшого під примусом (зокрема, за набуття російського громадянства).
- Посилити інформування громадян щодо можливих варіантів виїзду з окупованих територій, зокрема й на території рф та АР Крим. У таких ситуаціях важливо взаємодіяти з волонтерськими та громадськими ініціативами на цих територіях, а також на територіях держав, які межують із рф, задля надання допомоги українцям у виїзді до країн Європи.
- Розробити державні програми підтримки повернення українців із дітьми з Європи, які передбачали б компенсаційні виплати та перспективи працевлаштування або ведення бізнесу.
- Надавати громадянам чіткі сигнали заборони чи дозволу повертатися на деокуповані території, а також на території, які піддавалися значним обстрілам. Такі заяви мають супроводжуватися інформуванням про безпеку та інфраструктуру конкретних населених пунктів.
- Якнайшвидше створити на деокупованих територіях можливості для надання базових послуг і задоволення нагальних потреб населення, а також сприяти евакуації тих місцевих мешканців, чиє житло непридатне для проживання взимку.
- Посилити діяльність щодо створення можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Для цього провести оцінювання ринку пропозицій та кваліфікації ВПО, активізувати заходи з перекваліфікації громадян, створювати нові робочі місця та взаємодіяти з роботодавцями в питанні працевлаштування переселенців.
- Вивчити потреби внутрішньо переміщених осіб у житлі, здійснити аналіз наявного комунального житла задля розширення державних житлових та регіональних програм розміщення ВПО.

Дотримання права дітей на медичну допомогу

За інформацією структурних підрозділів із питань охорони здоров'я обласних, Київської міської військових адміністрацій, НАМН України, НДСЛ «ОХМАТДИТ», станом на 3 вересня перебувають або перебували на лікуванні в закладах охорони здоров'я **внаслідок поранення, травми, ДТП чи інших нещасних випадків під час бойових дій та/або евакуації, 670 українських дітей**. За віковим розподілом: від 0 до 1 року — 16 дітей, від 1 до 3 років — 47 дітей, від 4 до 6 років — 73 дитини, від 7 до 14 років — 344 дитини, від 15 до 18 років — 187 дітей, вік невідомий — 3 дитини. 619 дітей із загальної кількості (92%) дістали мінно-вибухові та вогнепальні поранення. Це здебільшого діти зі складними комбінованими травмами, політравмами з ускладненим перебігом і потребою в подальшій післягострій та довготривалій реабілітації. **Зафіксовано 22 випадки ампутацій** на різних рівнях верхніх і нижніх кінцівок, що становить 3% загальної кількості постраждалих дітей. 16 дітей потребують протезування верхніх і нижніх кінцівок, щоб забезпечити їм можливість нормального життя та розвитку. Зокрема, 4 дитини з ампутацією верхніх кінцівок, 11 дітей з ампутацією нижніх кінцівок, 1 дитина з ампутацією верхньої та нижньої кінцівок⁷⁸.

За даними останнього дослідження МОМ, **26% громадян загалом в Україні вказали на брак доступу до ліків і медичних послуг**. Найбільший дефіцит спостерігався в південному та східному макрорегіонах (відповідно 31% і 29%). 27% усіх опитаних повідомили, що вони особисто або хтось із членів сім'ї змушені були припинити вживати ліки через війну. З них 68% вказали, що не можуть дістати ліки через їх недоступність, 63% не можуть собі дозволити їх купити через брак грошей (респонденти могли вказати кілька причин). Серед ВПО 32% повідомили, що вони особисто або члени їхньої сім'ї перестали приймати ліки через війну⁷⁹.

Війна стала серйозним випробуванням для медичної системи України. Були зруйновані та пошкоджені лікарні, поліклініки, аптеки; викрадене та вивезене дороге медичне обладнання, а медичний персонал піддавався та піддається нападам окупантів і змушений працювати зі значним навантаженням. Останнє передусім стосується лікарів, які працюють у наближених до активних бойових дій районах.

Я перебувала в лікарні 44 дні від початку війни без вихідних, був час тільки на нетривалий сон. Привозили дуже багато дорослих та дітей із пораненнями, треба було проводити наркози, контролювати стан пацієнтів. Потім почала вивозити тяжкохворих за кордон, інтенсивність наче трохи спала, але роботи не стало менше.

Із інтерв'ю з лікарем анестезіологом та волонтером Вікторією Білицькою

⁷⁸ <https://www.msp.gov.ua/news/22165.html>.

⁷⁹ Опитування проводилося із 17 по 23 серпня 2022 року з використанням методу CATI.

Вибірка — 2001 респондент віком від 18 років.

<https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23?close=true>.

Дуже багато роботи з паперами. Хотілося б, щоб держава зменшила кількість бюрократичних процедур. Працювати під час війни морально важко, але намагаємося не показувати цього. У лікарів з обласної лікарні умови праці погіршилися. Вони працюють під частими обстрілами. До того ж стали виконувати більше брудної роботи: не тільки лікують поранених, а й прибирають за ними.

Із інтерв'ю з лікарем

Питання функціонування медичних закладів і надання медичної допомоги в умовах окупації врегульоване Конвенцією про захист цивільного населення під час війни, Додатковим протоколом до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року, Кримінальним кодексом України та законодавством у сфері державних гарантій із медичного обслуговування населення.

Відповідно до норм міжнародного права саме держава-окупант у співпраці з органами місцевої влади, які були обрані згідно з українським законодавством, зобов'язана забезпечувати організацію медичної допомоги населенню. Це означає, що на окупованих територіях мають працювати лікарні та аптеки, забезпечуватися наявністю необхідних ліків та медичних виробів, проводитися профілактика поширення інфекційних хвороб.

На жаль, на тимчасово окупованих територіях України російське командування не дотримується норм міжнародного гуманітарного права.

«За понад 200 днів війни не було жодного, щоб росія не завдавала ударів по нашій медичній інфраструктурі. Те, що ми побачили на Харківщині після деокупації, жахливо. Окупанти, порушуючи всі міжнародні конвенції, свідомо руйнували лікарні та завдавали величезних втрат медичній системі. Фактично кожен медзаклад, який перебував в окупації, пошкоджений або зруйнований. Крім того, окупанти викрали частину обладнання, ще частина пошкоджена від прямих влучань у медзаклади або ж понівечена вибуховою хвилею».

Богдан Боруховський, заступник міністра охорони здоров'я України⁶

За даними Міністерства охорони здоров'я, станом на 9 вересня через війну **пошкоджено 826 медичних закладів, 127 цілковито зруйновано. 62 об'єкти вдалося відновити**⁸⁰.

4 вересня під обстріли окупантів потрапили лікувальні заклади Миколаєва⁸¹.

6 вересня окупанти завдали серйозних руйнувань психіатричній лікарні в Краматорську Донецької області⁸².

⁸⁰ <https://moz.gov.ua/article/news/moz-spivpracjuvatime-z-project-hope-schodo-vidnovlennja-medichnih-zakladiv>.

⁸¹ <https://t.me/senkevichonline/2360>.

15 вересня в Торетську Донецької області росіяни поцілили в лікарню. Поранено одну людину, пошкоджено три відділення⁸³.

Приміщення лікарні у Великій Писарівці Сумської області після влучення російської ракети 9 вересня⁸⁴

За даними Всесвітньої організації здоров'я, у період із 24 лютого по 24 вересня 2022 року в Україні зафіксовано **600** нападів на медичні заклади, медичний транспорт та медичні склади⁸⁵.

17 вересня лікарі намагалися евакуювати пацієнтів обласної психіатричної лікарні із села Стрілеча Харківського району. У цей час російська армія почала обстрілювати населений пункт. Загинуло четверо працівників лікарні. Двоє із загиблих медиків перебували в автівці, російський танк вистрілив просто в їхній автомобіль. Двоє пацієнтів та місцевий мешканець дістали поранення. Вдалося евакуювати 30 осіб із понад 600⁸⁶.

Від початку повномасштабного вторгнення в Україну **649 медичних закладів працюють на тимчасово окупованих територіях та в зоні проведення бойових дій**. Частина з них розкрадена, росіяни вивезли дороге діагностичне та операційне обладнання. Багато лікарень займають поранені російські військові. Через це потрапити до лікаря цивільній особі на тимчасово окупованій території дуже складно. До того ж частина лікарів виїхала на неокуповану частину України. Станом на 25 серпня 2,5 тис. медичних працівників евакуювалися за кордон, 4 тис. стали внутрішньо переміщеними особами⁸⁷.

Складна ситуація на тимчасово окупованих територіях і з ліками. **Російські війська блокують ввезення медикаментів**. Для місцевих мешканців доступні здебільшого дорогі російські ліки, які представлені в досить обмеженому асортименті. Ні хворі, ні самі медики не знають фармацевтичного ринку країни-окупанта, і швидко знайти аналоги звичних для українців препаратів дуже складно. За словами лікарів, через брак медичного персоналу значною проблемою на окупованих територіях є

⁸² <https://www.facebook.com/alexander.vasilyevich.goncharenko/posts/pfbid02grDuPSHKyFF9FLF5CcdaEPz9YrTqmx29RmFdiDqvrrdWr9te2seVvFohkUt6NFDjl>.

⁸³ https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/4872.

⁸⁴ <https://suspilne.media/279971-rosijska-aviacija-obstrilala-likarnu-u-velikopisarivskij-gromadi-na-sumsini-e-postrazdali>.

⁸⁵ <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx>.

⁸⁶ <https://t.me/synegubov/4267>

⁸⁷ <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=99403>.

самолікування та самопризначення ліків. Така практика може погіршувати стан здоров'я, бо лікування або є неефективним, або навіть провокує побічні ефекти в організмі.

У селах живуть люди медично некомпетентні. Вони питають у сусідки, чим вона лікується, і купують те саме. Без аналізів, без лікаря, без урахування специфіки свого організму. А потім у них хвороба ще загострюється, бо нормального лікування немає. Повинна бути хоча б базова медична грамотність у людей. Вони мають знати, що антибіотики не лікують віруси, що вакцинація — то нешкідливо для організму, що не все лікування передбачає прийом ліків тощо.

Із інтерв'ю з лікарем анестезіологом та волонтером Вікторією Білицькою

Саме тому перше, що потрібно налагодити на деокупованих територіях, — це медична допомога. На кінець вересня в Балаклійській громаді Харківської області проживає 15 тис. мешканців, при цьому залишилося лише п'ять лікарів стаціонару. Лікарня замінована й зруйнована, обладнання знищене й розграбоване, тому працювати доводиться в пристосованих приміщеннях. На первинній ланці працює троє лікарів, до окупації їх було 25. Шевченківська громада потребує лікарів амбулаторної ланки. Складна ситуація з доступом до медичної допомоги також в Ізюмі. Тамтешня лікарня має критичні руйнування і на сьогодні не може повноцінно функціонувати. Загалом проблеми з доступом до повноцінного лікування є в кожній зі звільнених громад⁸⁸. Значну підтримку в питаннях організації медичної допомоги надає громадський сектор, зокрема БФ «Frida» та «Лікарі без кордонів», які відправляють бригади медичної допомоги в деокуповані міста й села, особливо віддалені від великих населених пунктів.

Ще однією проблемою є психологічний та психічний стан здоров'я громадян на тимчасово окупованих територіях і територіях, які перебувають у зоні активних бойових дій. **Стрес** через обстріли та залякування з боку окупантів, втрата близьких, постійні переховування в підвальних приміщеннях **призводять до погіршення стану здоров'я людей**. Важливою є психологічна підтримка сімей із дітьми. Зокрема, БФ «Голоси дітей» від самого початку війни надає психологічну допомогу очно у різних областях України та онлайн, організував мобільні бригади психологів на деокуповані території та території, які перебувають під періодичними обстрілами.

Страх, біль і паніка значно знижують імунітет людини. Через це можуть вилазити старі болячки, активізуються хронічні хвороби. І дорослі, і діти можуть більше чіпляти простудні захворювання. До того ж стресові стани можуть поступово розвинути в депресію, фобії, може з'явитися посттравматичний стресовий розлад. Такі стани вже потребують уваги лікарів.

Із інтерв'ю з психологом

⁸⁸ <https://minre.gov.ua/news/na-zvilneniy-harkivshchyni-vidnovlyuyetsya-medychna-infrastruktura>.

Окупація позначається на здоров'ї. Діабет, наприклад, бо стресова цукроза, і щоб це нормалізувати, треба прибрати чинник стресу. В окупації це неможливо. Діти, які мали якісь супутні захворювання і приймали ліки, під час окупації перестали їх приймати, бо неможливо було купити. Дуже багато людей не могло виїхати на обстеження, щоб скоригувати дозу. А це важливо, наприклад, для захворювань щитоподібної залози. Також траплялися стресові виразки, але це рідко було в моїй практиці.

Із інтерв'ю з лікарем анестезіологом та волонтером Вікторією Білицькою

На окупованих і деокупованих територіях **також поширюються інфекційні хвороби**. Передусім це стосується районів, де пошкоджена комунальна інфраструктура, немає доступу до чистої питної води, не налагоджена належним чином процедура поховання загиблих. Названі чинники можуть сприяти появі холери, дифтерії, правця⁸⁹. **З настанням холодів очікується також збільшення кількості хворих на Covid-19**. За прогнозом ВООЗ, пік захворюваності в Україні припаде на початок жовтня. При цьому є загроза нестачі кисню, оскільки основні джерела постачання лишаються в окупованих частинах країни⁹⁰.

На неокупованих територіях під час повномасштабної війни **діє спрощений доступ громадян до первинної медичної допомоги**. ВПО можуть звернутися в будь-який медичний заклад, якщо він здатний забезпечити необхідне лікування; записатися на консультацію до гінеколога, психіатра, стоматолога, нарколога, фтизіатра, педіатра незалежно від місця підписання декларації, а також отримати невідкладну допомогу та ургентну госпіталізацію. Безоплатно надається допомога сімейного лікаря, терапевта і педіатра. Також внутрішньо переміщені особи мають право на безплатні медикаменти під час перебування в стаціонарі або в межах програми «Доступні ліки»⁹¹.

Окрім загальних можливостей переселенці також отримують медичну допомогу в гуманітарних хабах. Зазвичай там приймають лікарі загальної практики та лікарі медицини невідкладних станів, які проводять огляди і первинні консультації з усіх медичних питань. За потреби переселенці також можуть отримати безплатні ліки. Також планується відкриття окремих медичних установ для внутрішньо переміщених осіб.

Так, із жовтня в Дніпрі працюватиме центр надання медичних послуг для переселенців із Луганщини, де забезпечуватимуть контроль за здоров'ям і надаватимуть медичну допомогу соціально вразливим верствам населення⁹².

⁸⁹ <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62987763>.

⁹⁰ <https://www.reuters.com/world/europe/who-sees-october-covid-surge-ukraine-cites-polio-concerns-2022-09-12>.

⁹¹ <https://www.kmu.gov.ua/news/bezkoshtovni-liky-ta-medychna-dopomoha-dlia-vpo-iak-otrymaty>.

⁹² http://loga.gov.ua/oda/press/news/na_bazi_sheltera_dlya_pereselenciv_z_luganshchini_u_dni_pri_pracuyuvatiye_centr.

Щоб отримувати медичну допомогу за кордоном, українцям у більшості випадків необхідно мати статус тимчасового захисту. Після цього треба оформити медичне страхування, яке покриває значну частину видів лікування і дає можливість отримувати ліки безплатно або зі знижкою. Для українців страхування є переважно безплатним. Проте деякі країни нещодавно ввели або планують ввести за це плату.

Так, українці, які заїхали в Болгарію після 26 квітня 2022 року, мають право на безплатне медичне страхування протягом 90 днів із дати отримання тимчасового захисту. Далі страховий поліс треба буде оплачувати самостійно. Безплатним страхування залишиться для дітей віком до 18 років, а також для людей похилого віку (жінок віком від 63 років і чоловіків віком від 65 років)⁹³.

У Чехії громадяни України втратили можливість отримувати безплатну медичну страховку від держави з 25 липня. Тепер вони мають повідомити, як оплачуватимуть цю послугу. Українці, які перебувають у Чехії понад 150 днів, повинні оформити медичне страхування самостійно⁹⁴.

Серед труднощів, із якими стикаються українці під час отримання медичної допомоги за кордоном, можна назвати **тривале очікування прийому лікаря, мовний бар'єр і дорожнечу медичних послуг**, які страхування не покриває або покриває частково. Загалом медична система європейських країн незвична для українських громадян. За словами опитаних батьків, лікарі призначають менше аналізів і менше ліків, при простудних захворюваннях можуть їх взагалі не прописувати. Натомість у складних випадках допомога надається більш комплексно, ніж в Україні. Це стосується і серцево-судинних захворювань, і онкологічних захворювань, і операційних втручань.

Зверталися до лікаря-стоматолога. Сеансом залишилися задоволені. Для українських дітей передбачені пільги у вигляді безплатної страховки. Також таку страховку можуть отримати студенти та дорослі, які шукають роботу в Чехії. Головним недоліком є те, що після запису на прийом до лікаря потрібно довго чекати. Довелося звертатися до знайомих, щоб вийшло швидше. Це пояснюють тим, що в країні дуже не вистачає лікарів певних напрямів. Але не вистачає їх не тільки для біженців, а й для місцевих мешканців. Сказати, що тут недостатньо ліків або спеціального медичного обладнання, я не можу.

З інтерв'ю з батьками

Медична допомога в Німеччині має певні переваги та недоліки. До позитивних моментів я зарахувала б гарний інтер'єр, чистоту та дитячі меблі (у туалеті, наприклад, або в кабінетах). На перший погляд, це як хороший

⁹³ <https://ukraine.gov.bg/ua/2022/07/11/until-when-does-the-state-cover-the-health-insurance-of-persons-with-temporary-protection>.

⁹⁴ <https://english.radio.cz/ukrainians-lose-right-automatic-health-insurance-after-150-days-8756895>.

центр дитячого розвитку. Персонал спокійний, із розумінням ставиться до проблем із мовою, більшість знає англійську. Лікарі уважні до дітей: пояснюють, що й навіщо роблять, видають красиві пластирі й корисні цукерки після прийому. Підходять позитивно і не намагаються перевірити все й одразу. Тобто підхід до дитини такий, що вона, швидше за все, здорова і все добре. За наявності медичної страховки всі необхідні ліки за рецептом надаються безплатно (наприклад, від закладеності носа або алергії). Серед негативних моментів слід виділити довге очікування прийому (це не стосується вакцинації). Тобто на прийом тривалістю більш як 10 хвилин (наприклад, повний огляд) можна чекати від одного до трьох місяців. Під час щеплення, якщо бачать, що дитина не особливо згодна, можуть спробувати потримати її, щоб не смикалася. Мою доньку це налякало. Довелося пояснити, що так робити не слід і що за потреби я можу її обійняти і потримати сама. Так і вчинили. Персонал поставився адекватно і вибачився. Загалом враження хороше і в мене, і в доньки.

З інтерв'ю з батьками

Рекомендації

- Збільшити медичну просвіту населення, особливо це стосується віддалених районів, де бракує лікарів та обмежений перелік надаваних медичних послуг.
- Збільшити представленість медичних послуг на деокупованих територіях, виділити кошти на відновлення медичної інфраструктури постраждалих населених пунктів.
- Через імовірність воєнних злочинів сексуального характеру під час організації медичної допомоги на деокупованих територіях врахувати гендерний баланс серед медичного персоналу, який туди поїде.
- Окрім фізичного здоров'я відстежувати психологічний і психічний стан громадян, які постраждали від війни, зокрема тих, які перебували в окупації та в районах ведення активних бойових дій. Організовувати не тільки медичні, а й психологічні мобільні бригади допомоги.
- Організувати підготовку лікарів для надання першої психологічної допомоги населенню, передусім тих, що працюють на деокупованих територіях і територіях, які постійно обстрілюються.
- Збільшити поінформованість населення щодо дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій задля збереження їхнього життя та мінімізації наслідків для здоров'я.
- Проводити інформаційні кампанії з профілактики інфекційних захворювань на всій території України, особливо там, де складно забезпечити належний рівень медичної допомоги.

- Сприяти забезпеченню в Україні достатньої кількості необхідних для профілактики та боротьби з епідемією коронавірусу медичних засобів і ліків (масок, кисню, тест-систем, вакцин тощо).

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

Автори звіту:

Світлана Щербань

Олена Розвадовська

Андрій Черноусов

Анна Левкіна

Роман Шейко